

Boldizsár Iván /1912/

Boldizsár Iván a 30-as években a falukutató mozgalomban kezdi írói munkásságát; hazai szociológiai tanulmányai mellett 1939-ben jelenik meg A gazdag parasztok országa című könyve, amelyben még a dán "békés forradalomról", a parasztszövetkezetek megerősödéséről ír követendő példaként.

A 40-es évek második felétől azonban már egyre több ellentmondással ível tovább pályája. Érdeklődése mindinkább politikai irányt vesz, és ez rányomja bélyegét ekkori műveire is. 1946-ban ugyan egyik könyvében /Megbűnhődte már a nép.../ még a magyar etnikai és gazdasági érdekeket védi kormányjegyzékekre utalva, miszerint "a jegyzékek a trianoni határ etnikai és gazdasági lehetetlenségét és tarthatatlanságát éppenúgy kimutatták, mint ahogy felhívták a figyelmet a magyar kisebbség súlyos helyzetére Csehszlovákiában, és Groze kijelentései s a mindennapi élet közti ellentmondásokra Romániában" - a későbbiekben azonban ilyenfajta gondolatok többé fel sem merülnek Boldizsár műveiben.

A másik Magyarország /1946/ című könyvével Boldizsár Iván a kialakult politikai helyzet kontinuitását igyekszik bizonyítani, hiszen a "mai demokratikus Magyarország nem új, mesterséges képződmény, hanem történeti folytatása a másik, az igazi Magyarországnak". Boldizsár azonban olyan szuverén módon kezeli még a minden vitán felül álló életrajzi tényeket is, hogy szavahihetősége legalábbis kétséges: szerinte pl. "József Attila, a magyar proletáriátus nagy költője már a

háború alatt /sic! / írja sorait, amelyet szájról-szájra ad az egész ország: "Adj emberséget az embernek/adj magyarságot a magyarnak,/hogy mi ne legyünk német gyarmat*".

A Portocskában /1949/, a Szovjetuniót bemutató utinaplóban József Attila neve immár újabb, nem kevésbé furcsa összefüggésben bukkan fel: "Hogy József Attila verse így rímel Sztálin mondására, ennek úgy örülünk mind a hárman, hogy kedvem volna együtt énekelni valamit." A Portocskában egyébként még külön hangsúlyozza is Boldizsár Iván, hogy "nem általánosíthatok, csak ideírom, amit láttam". Kiderül azonban, hogy "amit látott" az nem más, mint "amit láthatott volna": az iskolában a német órán a tanulók a "hanⁿletti és a fausti jellem között vannak párhuzamot", természetesen német nyelven; a "fiatal orvost zsebében a diplomával várja az a munkakör, amely képességeinek és érdeklődésének legjobban megfelel"; az eladónak az "állam ad /.../ minden nap tiszta fehér köpenyt", mert így "gusztusosabb" stb.

A Portocskát műfajában és színvonalában is a Magyarországi napló /1951/ követi, amelyet talán az a megelégedett hang jellemez a legjobban, amit Boldizsár a következő három szóval jelöl: "jó ma élni" - és a dátum mellette: 1950. április 2. A Magyarországi naplóban felvázolt embersonsorknak nincs semmiféle egyéni szintük, teljesen egyformák: mindannyian a 2000/-es munkateljesítmények és a fokozódó osztályharc bűvöletében

élnék. Boldizsár tanúsága szerint elégedett emberek; Bodor István gyalus pl. a következőket vallja: "Nem felejtettem el a múltat és tudom, kinek köszönhetem mai szép életemet. Sztálin elvtársnak, a Szovjetunióknak, Rákosi elvtársnak, a Pártnak". Boldizsár Iván ugyanakkor a koncepciós perek idején is bizonygatni igyekszik a saját jóhiszeműségét: a "toll fegyverével úgy harcoltam, hogy írás közben a szívemre is hallgattam" /A toll fegyverével, 1952/ - állítja. Mindez pedig igen súlyos vádként veti fel újra és újra az "írástudók felelősségét", hiszen a Rajk-perrel kapcsolatosan mindennél világosabban lelepleződik annak a szerepnek hazug volta, amit Boldizsár Iván ebben az időben felvállal. Az Összeesküvés a magyar nép ellen /1952/ című könyvben nemcsak az általánosan hangoztatott vádakhoz hozza fel Boldizsár, miszerint "Rajk László és bandája gyakorlott, hétpróbás nemzetközi összeesküvőkkel és szabotőrökkel szövetkezett, természetesen az amerikai imperialisták irányítása alatt, a magyar nép ellen", hanem megtoldja mindezt még a saját érzelmeivel is: "Az évek távolából sem felejtjük el a gyűlöletet és az undort, amely elfogott bennünket, amikor ennek az összeesküvésnek egész fertője feltárult előttünk".

Az Összeesküvés a magyar nép ellen című könyvben merül fel először az a békegondolat, amit Boldizsár Iván mind a mai napig képvisel, természetesen mindig a megfelelő, a kornak megfelelő, változó tartalommal. /Békeharcos írások a sajtóban, 1953: A reménység üzenete, 1954: Halálos felhők, 1957/

Feltétlenül említést érdemel még az a mód, ahogyan Boldizsár az 50-es években leszámol az egész, két világháború közötti magyar irodalommal, így lényegében a saját pályakezdésével is: "A Horthy-korszak^{ban} a "nép-nemzeti" jelszavak untalan hangoztatása mellett azonban se Zrínyiások - igazi nemzeti költemények, valódi magyar irodalom -, se Új Zrínyiások - éles és nagy-szerű satírák, társadalombíráló művek - nem születhettek": Boldizsár számára még a "Nyugat" köre /"szellemi és néha szellemes, de alapjában véve üres önmarcangoló játékok"/ sem jelent értéket; sokkal jobban érdekli viszont az, hogy "magasan és méltóságosan, de mily emberin és mily egyszerűen tekint le Budapestre Sztálin". /A toll fegyverével/

A 60-as/70-es években Boldizsár Iván visszatér az utinapló műfajához: franciaországi /Rokonok és idegenek, 1963/, angliai /Zsiráffal Angliában, 1965/, ill. new yorki /New York percről percre, 1971/ élményeiről számol be színes, olvasmányos módon. Boldizsárt szinte minden érdekli: a látnivalók mellett az illető ország történelme, kultúrája, szokásai, a magyar emlékek, de mindenekelőtt az, hogy hogyan gondolkodnak az emberek az adott országban a világról, a béke lehetőségeiről és nem utolsósorban Magyarországról. Külön érdekessége van azoknak a beszélgetéseknek, amelyeket Boldizsár külföldi vagy külföldön élő magyar írókkal, tudósokkal folytatott.

Utinaplók, utijegyzetek találhatóak Boldizsár Iván esszé-kötetei-

ben is /Az angyal lába, 1969: A filozófus oroszán, 1971: A szárnyas ló, 1975/, de itt már minden különösebb elgondolás nélkül keverednek a különféle témájú cikkek: az 1968-as párizsi diáklázongásokról, Csehszlovákiában a "szocialista demokrácia megerősödéséről", a kultúra legkülönfélébb kérdéseiről vagy a televíziózás szerepéről írt beszámolók, vázlatok. Érdekesek azok a portrék, amelyeket Boldizsár Iván a személyes ismerettség adta lehetőségekkel írt Radnóti-ról, József Attiláról, Bóka ~~XXXXXXXX~~ Lászlóról /Az angyal lába/, ill. Erdei Ferencről, Devecseri Gáborról, Veres Péterről, Keresztury Dezsőről, Örkény Istvánról és Ortutay Gyuláról /A szárnyas ló/. Gyanúsán hangzik viszont az az 50-es évekre emlékeztető szerep, amit Boldizsár a szocialista országok íróinak, művészeinek ajánl: "Tudjuk-e, micsoda lehetőségeik vannak a szocialista országok íróinak és művészeinek a világon mindenütt, amikor a közvélemény a hibákat már untig ismeri, de arra kíváncsi, mi a jó?" /Az angyal lába/

A szépíró Boldizsár Iván kevésbé ellentmondásos, mint a publicista. Legfőbb műfajával, a novellával már korán, a 40-es évek elején jelentkezik, kötetei azonban csak a felszabadulás után jelennek meg.

Boldizsár Iván prózájának alapélménye az egyén próbatétele a történelem sorsfordulóin. A novellák egy része /Téli párhaji, 1949: Balaton kalend, 1956: Halálaim, 1974/ a doni harctéri események egy-egy részletét villantja fel: tiszteket mutat be, akik hasznot

húznak a zsidó munkaszolgálatosokból ill. emberséges közlegényeket és tartalékos tiszteket is, akik segítenek a zsidókon /Csizma és azalonna/; németeket, akik a magyar honvédeket utóvédnek akarják hátrahagyni a saját elvonulásuk biztosítására, és magyar katonákat, akik megértik, hogy nem az oroszok, hanem a németek ellen kell harcolniuk /Téli párbaj/; jóságos orosz asszonyokat, akik segítenek a szegény magyar katonákon /A korocsai asszony, Téli párbaj/ és akik értetlenül néznek szembe a pusztulással /Pacsima/. Amíg ezeknek az 1945 előtt íródott novelláknak a mélyén jól érezhető a megélt valóság, addig az 50-es évek novellatermése jórészt kitalált jelentéktelenségeket mesél el, mint pl. A gépkocsivezető /Balatoni kaland című kötet/, amelynek cselekménye a következőképpen indul: "A választás napján az volt a dolgom, hogy Budapesten be-bekukkantsak a szavazóhelyiségekbe, és a választási bizottság nevében megkérdezzem a szavazókat és a szavazatszedőket, rendben van-e minden". A folytatás pedig az, hogy az elbeszélő "én" és Bogdány Rózsa gépkocsivezető beszélgetnek: a lány többek között elmondja, hogy "Nyolcvanezer kilométerem van. Még húsz kell, hogy sztahanovista legyek". Hasonló szellemben íródott A bruxelles-i újságok is, amely Dombai Katica vecsési textilgyári munkásnő diplomáciai hóstettéről szól, vagy pl. Az oszlop, amely az inotai erőmű-építésnél egy hős munkás erőfeszítéseit meséli el. Érdekesség, hogy két novellában is visszanyúl Boldizsár Iván a saját felukutató korszakába motívumért ill. témáért /Biciklizni jó, Lakoma a

Rózsadombon/ Figyelemre méltó a címadó Balatoni kaland, amely némi iróniával író és valóság viszonyát járja körül egy furcsa történet nyomán.

A Királyalma című kötet legjobb novellája nem a címadó Királyalma, amely Szerb Antal, Sárközi György és Halász Gábor tragikus sorsából villant fel egy rövid részletet önéletrajzi hitelességgel, hanem egyrészt a koncepciós perek idején játszódó Egy nap anatómiája, másrészt a teljesen más témaválasztású, Goldingra emlékeztető Fiúk a vízparton.

Az Egy nap anatómiája Kántor Tamás kiütkereséséről, vívódásáról szól, aki ~~mag~~ ártatlanul bebörtönzött barátján, Zimányi Péteren akar segíteni, végül azonban elárulja barátját. A novella végső kicsengése, hogy "Lehetek én, Kántor Tamás, mindenképp okosabb?", nem elég meggyőző, kiváltképp akkor nem, ha tudjuk, hogy Boldizsár Iván - ugyan az irodalmi kifejezés közvetettségével - csakis ebben az egyetlen novellában igyekszik szembenézni a személyi kultusz éveivel, és egyben a saját akkori szerepével is - talán túlságosan is megértően. Pontosabban tesz még másutt egy rövid megjegyzést erről az időszakról: "Nehéz esztendő legkeservesebb hónapja volt. Néhány napja végezték ki Rajk Lászlót, akinek a Külügyben helyettese voltam." Kedvelt novella-hőisével, Medvei Gáborral még ennyit sem hajlandó Boldizsár Iván elmondani: "az orléans-i szúzról bármikor szívesen beszélt, a Rajk perről inkább hallgatni szeretett /Johanna kérde

A másik sikeres novella, a Fiúk a vízparton arról szól, hogy a külső kényszer mennyire szembe tudja állítani az embereket egymással. Az egyik kisfiú haláláért nemcsak a fiúkat egymással verekedni

kényszerítő felnőttek a felelősek, hanem lényegében azok is, akik csak szótlán szemlélői voltak a történeteknek.

A Halálaim című novelláskötetbe szép számmal vesz fel Boldizsár Iván korábban már kötetben publikált novellákat is. A kötet új novelláinak legszembetűnőbb sajátysága egyrészt az, hogy a témát tekintve általában az ellenállási mozgalomról szólnak /A néyrokon. A gyöngyháznyelű pisztoly, Legenda a vasúti töltésről, Az élet hercege/, másrészt pedig az, hogy az idősíkot illetően gyakran váltanak jelenből múltba vagy félmúltba.

Az ellenállási mozgalommal egyébként Boldizsár Iván Az éjszeka regén című regényében is foglalkozik. A regény főhőse, Kürti András volt frontkatona, aki szabadságra érkezik haza, és belecsöppen egy szervezett ellenállási mozgalomba; részt vesz ugyan az akciókban, de képtelen ölni, fenntartásai vannak, és ezzel hátráltatja, sőt veszélybe is sodorja társait. Végül egy nyilas-ház elleni akciónál önfeláldozóan megmenti barátja életét, és közben halálosan megsebesül. A történettel Boldizsár Iván azt igyekszik megmutatni - mint ~~mint~~ ahogy doni novellái is ezt mutatják már -, hogy "van egy másik Magyarország" is.

Boldizsár két másik, korábbi regénye alapján elhibázott vállalkozás. A Beggeltől reggelig /1955/ epikai tere mindössze egy dogmatikus cikke lenne elegendő, amelynek alappilléreit Barabássy Bálintnak, a regény főszereplőjének egyre öntudatosabb megnyilatkozásai alkothatnák. Barabássy mondja egyhelyütt pl.: "az ember

Önmagának nehezen szabhat feladatokat. Jelölje ki ez állam a leckémet."

A Születésnap /1959/ egy háborútól rettegő ember depresszióit írja le, amíg a poklokat megjárva, régi emlékeket újra átélve és egy eljövendő borzalom fantázia-képeit leküzdvé az élet mellett tesz mégis hitet.

Ónodi László